

GHEORGHE ASACHI ȘI ÎNCEPUTURILE PICTURII ÎN MOLDOVA

În biografiile și studiile făcute asupra-i, Gh. Asachi a fost înfățișat mai ales sub aspectul de profesor, om de știință, organizator de școală, teatru și filarmonică, de tipo-litograf, de poet, nuvelist și dramaturg și mai puțin sub cel de promotor al artelor plastice. Rolul său, în ce privește promovarea artelor frumoase, este tot așa de important pentru Moldova ca și celelalte ale sale activități. Numai că interesul pentru pictură, desen și litografie nu apare distinct și unitar, ci se amestecă laolaltă cu toate înfăptuirile sale pe tărâm cultural. Din ansamblul de activități, pe care le vom rezuma pe scurt, vom încerca să punem punctul pe această neglijată ramură de realizări.

Din capul locului ne putem însuși afirmațiile d-lui prof. Gh. Oprescu că „nimeni mai mult ca Asachi n'a contribuit să facă din Iași un centru artistic, care nu numai rivalizează, dar chiar întrece Bucureștii. Un N. Teodorescu, un Costache Focșăneanu din Buzău — primul, bunicul pictorului Gh. Tătărăscu-Negulici, în repetate rânduri, se simt atrași de faima oamenilor și a școlilor din acest oraș, de mediul pe care izbutise să-l formeze Asachi“¹.

+ * +

Prestigiul și autoritatea ce și-a câștigat-o imediat, după ce a început lupta pentru fundarea culturii naționale, se datorește pregătirii temeinice căpătată în familie și în școlile pe unde a studiat.

1. Pictura Românească în secolul al XIX-lea, București, Fundația Regală pentru literatură și artă, 1937, pag. 93.

Tatăl său, preotul Lazăr Asachi, a tălmăcit „ pe limba românească cu oarecare adăogite cuvinte spre podoaba limbii și a bunei înțelegeri“, printre altele, două cărți: „Jucăria norocului“ și „Bordeiul indiienesc“, în care ne îndeamnă să fim „urmăritori“ străbunilor romani și propagă în acelaș timp ideia latinității noastre ¹. Aceste idei nu sunt achiziții târzii, ci de tinerețe, deoarece Lazăr Asachi este originar din Transilvania și și-a făcut acolo educația în spiritul școalei ardelenene. Iată un mic indiciu al climatului intelectual și românesc în care Gh. Asachi a trăit de mic ².

Pe la vârsta de 8-9 ani, pe când tatăl său se găsea capelan la Lemberg, își începe studiile în acest oraș în limba germană, polonă și latină. Își continuă învățatura la Lemberg și după plecarea familiei sale la Iași. În 1804, deci numai în vârstă de 17 ani ³, este proclamat doctor în filozofie și obține diploma de inginer.

Se întoarce la Iași, însă în 1805 cade grav bolnav de friguri și doctorul îi prescrie o schimbare de climă. După o călătorie de 20 zile se oprește la Viena, unde timp de doi ani și jumătate studiază astronomia.

Tatăl său ar fi vrut ca Gheorghe să meargă în Italia, ca să studieze românismul chiar la „uricul lui“. De altfel și Gh. Asachi încă „dintru cele dintâi ale lui junețe“ dorea să meargă la „Roma cea slăvită“ ca să „atingă fântâna cercării filologice“. Iată-l deci la 13 Aprilie 1808 pornind din Viena spre Roma după un întinerar întocmit de părintele său. Timp de aproape trei luni colindă Italia, dela Veneția până la Neapole, cu popasuri, mai lungi sau mai scurte, în Padova, Ferrara, Bologna, Sienna, Contiao, Teracina, Pompei, etc. În cele din urmă se

1. Ovid Densușianu, *Literatura Română Modernă*, Vol. I, Alcalay, 1929, pag. 157-158.

2. Lazăr Asachi(evici) a venit din Transilvania, prin Galiția, în Moldova unde s'a căsătorit cu fata preotului Neculai Ardeleanu din comuna Târnauca, județul Dorohoi. Pe la 1875, protopopul Lazăr e numit capelan și preot la spitalul din Lemberg. Aici a stat până în 1803 când Veniamin Costachi, suindu-se în scaunul Mitropolitan, l-a chemat la Iași și l-a înălțat l-a rangul bisericesc de „proto-presviter a toată Moldavia“. Murindu-i soția, Lazăr se călugărește pe la 1820, primește numele de *Leon*, nume ce-l va purta deacum înainte. În 1821 îl întâlnim semnându-se Arhimandritul Leon Asachi.

3. S'a năcut la 1 Martie 1788 în târgușorul Herța din jud. Dorohoi.

stabilește la Roma. Asachi încheie memoriile acestei călătorii: „obosit de umblare și de admirare m'am încredințat că o singură viață nu ajunge spre observare a capodoperilor artei și a fenomenelor naturii acestei țări clasice“.

Venise cu gândul să studieze filologie și poate istorie, dar Italia cu muzeele și frumusețile ei au scos la iveală artistul care stătea ascuns în taințele adânci și nebanuite ale sufletului. La această împrejurare se mai adaugă încă una: cunoștința cu Bianca Mileși, o fată de vârsta lui, care studiasă matematicile, filosofia și învășase pictura. Asachi susține că a cunoscut-o pe când copia un tablou din stanzzele lui Rafael. N'are importanță locul primelor încrucișări de priviri, dar ceea ce are însemnătate este faptul, că identitatea de concepții și preocupări a făcut să se stabilească repede între dânsii o neînchisă de durabilă legătură de suflet, care în ciuda despărțirii, depărtării și întemeerii de către fiecare a unui cămin, a durat 37 ani cu manifestări de stimă și de admirație deoparte și de alta, a durat până la moartea Biancăi. Cât de mult a iubit-o se vede din următorul testament sentimental, pe care l-a scris Gh. Asachi în 1866 (cu trei ani înainte de moartea sa) pe cartea „Amori“ dăruită de Bianca în anul despărțirii 1812. „Doresc ca familia mea și urmașii să păstreze ăst dar al nobilei mele amice spre imitarea sentimentelor mele, care m'au tras din vulgul compatrioților. Drept care doresc ca ăstă carte să rămâe spre model în familie, suvenir că amorul care naște din virtute este nemuritoriu“.

Această Biancă avea să-l facă din pictor, poet (mărturișește Gh. Asachi în articolul „Musa unui Moldo-Român“ publicat în Calendarul pentru Români pe anul 1869), sau poate mai bine să-l facă și poet și pictor totodată. A făcut pictură din îndemnurile vocației dar și din dragoste pentru Bianca. Avea prilejul s'o întâlnească în atelierul pictorului Mich. Keck. Și iarăși notează Asachi: „j'ai dessiné dans les ateliers de Canova, d'après des statues, à côté de Blanche qui m'inspirait le sentiment des beaux-arts et celui de l'amour“. În afară de atelier, discutau chestiuni naționale și politice (suntem doar în plină prefaceri napoleoniene), citeau poezii din Petrarca în care își regăseau propriile lor stări de suflet, vizitau muzee, făceau ex-

cursii prin împrejurimile Romei și fixau în vârf de creion locurile frumoase prin care își plimbau tinerețea.

Secția de stampe a Academiei Române posedă 5 din caetele de schițe ale lui Asachi, cele mai multe din ele executate în Italia și reprezintă copii după tablouri celebre, încercări de compoziții și mai cu seamă peisagii, notații din peregrinările sale primăvaratece. Tot la Roma, Asachi a schițat compoziția „Ștefan cel Mare dinaintea Cetății Neamțului“, însă nefiind încă destul de stăpân pe culoare, nu s'a încumetat s'o execute definitiv în ulei, de aceea a încredințat-o pictorului italian Giani. Tabloul, rezultat din colaborarea Asachi-Giani, a plăcut generalului Miollis, comandantul garnizoanei franceze din Cetatea Eternă, care l-a cumpărat și trimis în Franța. Nu știm unde se găsește, dacă tabloul mai există. Schița rămasă la Asachi a servit litografiei ce avea să apară în anul 1833¹.

Să urmărim acum activitatea lui Gh. Asachi, după ce a sosit la Iași în 30 August 1812. Are numai 21 ani și este plin de încredere în posibilitățile sale. Din Roma, Bianca și generalul Miollis îi prevestiseră viitor măreț. Nici nu se putea altfel cu pregătirea ce-o avea, cu limpezimea minții, cu puterea de muncă de care era în stare, cu temperamentul său neastâmpărat, cu clocotul entuziasmului gata în orice clipă să fie pus în slujba ideilor mari și cu hotărîrea fermă de a învinge greutățile ce i-ar sta în cale.

Care era situația în Moldova? Vreme îndelungată trăisem în răstimpuri, sub înrăurirea slavonă, iar în cel din urmă secol sub jug permanent fanariot. Orânduiri politice și administrative grecești înăbușiseră pe încetul, suprimaseră chiar, în bună parte, conștiința și viața spirituală românească prin acapararea celor două mijloace de afirmare: biserica și școala. Focarul de grecism se cuibărise la Trei Erarhi. În locul vestitei Academii a lui Vasile Lupu, se instalase, nestingherit, un colegiu grecesc. Singurii care s'ar fi putut împotrivi erau boerii, însă n'au făcut-o. Unii erau de origine venetică, mulți din cei băștinași au acceptat

1. Asupra vieții și activității lui Gh. Asachi la Roma, a se vedea E. Lovinescu, Gh. Asachi — viața și opera lui — București, Cartea Românească, 1921, pag. 7-33.

cultura grecească în școli, fiindcă prin aceasta se deschideau drumurile către dregătorii, iar cei care mai rămâneau erau prea slabi ca să poată reacționa.

Imperativul timpului era: *trezirea conștiinței naționale prin cultură și prin limbă ca factor de gândire, de simțire și viață românească.*

Ideea națională, care dă totdeauna putere de nemurire operelor omenești, a stat și la temelia întregii activități a lui Gh. Asachi. Trebuia lucrat energic, fără șovăire, însă cu tact, fiindcă Grecii erau puternici în țară și susținuți în străinătate.

Asachi a prins un moment prielnic și l-a speculat cu măiestrie. Erau pe atunci multe „pricini“ izvorâte din instabilitatea hotarelor dintre ogoare și moșii. Pentru arbitraj, trebuiau oameni care să cunoască știința măsurătorii, să cunoască limba, legile și obiceiurile pământului. Acest lucru nu-l puteau face funcționarii greci, ci numai indigenii.

Gh. Asachi propune Domnitorului ca să formeze o școală, în care tinerii boeri să învețe tot ce este necesar cu privire la arbitrajul în hotărnicii. Sprijinit de patriotul Mitropolit Veniamin Costachi, Eforul Școalelor, proiectul este adoptat și pus în execuție la 15 Noembrie 1813. Chiar dela început apăru în limba națională, un curs de matematică și un tratat de geodezie practică. Clasele se populează cu numeroși elevi proveniți din cele mai bune familii boerești. Examenul general și expoziția de planuri topografice, arhitectonice și de fortificații, la sfârșitul celor 5 ani de cursuri ținute de Asachi, a fost primul și marele triumf al instrucției în limba patriei.

Inceputul a fost făcut. Alte opere izvorâte din ideea națională vin la rând, în care Asachi, ajuns referendar al școalelor, (un fel de inspector consilier) este pretutindeni prezent.

Pentru reorganizarea cursurilor dela Seminarul Socola, Asachi pleacă în Transilvania la 1820 și după 6 luni de documentare și investigații aduce patru dascăli zeloși din „școala ardeleană“.

Însă cultura superioară se sprijină pe învățământul de primul grad. Tot la Trei Erarhi se organizează prima școală elementară, în limba română, compusă din 3 clase. Alte școli primare urmară celei din Iași, la Roman, Huși, Botoșani, Bacău, Galați și Focșani.

În 1827 sau 1828 s'a înființat Școala Normală, pe lângă care s'a adăugat, nu târzie vreme „Gimnazia Vasiliană...” Și reinvierea culturală se consolidează tot mai mult. „Eioria școalelor“, observând că toate îndeletnicirile meșteșugărești sunt practicate în Moldova de către străini, a luat hotărîrea să înființeze în Iași o școală de arte și meserii. S'a cumpărat un edificiu spațios, s'a organizat învățarea meșteșugurilor diferite și s'a inaugurat deschiderea acestei noi instituții românești la 11 Iunie 1841.

În vârful acestei organizări treptate a învățământului (școală primară, seminar, școală normală și gimnazii) se așează în 1835 Academia Mihaileană¹ din care a luat ființă Universitatea de astăzi.

Cu prilejul inaugurării Academiei, ce are loc la 16 Iunie 1835, Asachi ținu o cuvântare în care a arătat progresele învățământului și măsurile luate de Eforie de-a acorda burse elevilor studioși, însă lipsiți de mijloace.

Paralel cu organizarea învățământului, cu limbă de predare în românește, Gh. Asachi caută și prin alte mijloace trezirea conștiinței naționale. În 1816 a pus bazele unui teatru de societate care a jucat, în casele Hatmanului Costache Ghica, pastorala Mirtil și Hloe, prelucrare de Asachi după Gessner și Florian. Era prima reprezentare în românește. În prologul versificat, Asachi osândește străinomania dela noi, care a alungat „limba cea română din palaturi pentru a se rosti numai la stână“. Prin omagierea păstorilor păstrători de limbă, post și datini, patriotul moldovean vroia să readucă în conștiința păturii de sus interesul pentru tradițiile părăsite. Alte prelucrări și piese originale istorice urmează după aceea.

Drept este că teatrul lui Asachi lasă mult de dorit din punct de vedere al limbii, al culorii locale, al verosimilului, etc.; el a și fost aspru criticat de „Dacia Literară“, însă nu i se poate tăgădui meritul de a fi fost inițiatorul teatrului românesc cu direcție națională, în ce privește limba și subiectul.

Pe linia acelorași idei naționale, Asachi fundează prima foaie periodică intitulată „Albina Românească“ destinată să for-

1. A se vedea (Gh. Asachi) „Question de l'instruction publique en Moldova, par un Ex-Deputé du Divan Ad-hoc, Jassy Institut de l'Abeille 1838, pag. 6-14.

meze și să îmbogățească limba, să răspândească sentimente patriotice și totodată să răspândească cunoștinți generale și noțiuni pozitive în toate domeniile de activitate spirituală. Asupra datei înființării „Tipografiei Albina“ sunt mai multe versiuni care o plasează când în 1828, când în 1830. Într'o lucrare bine informată a profesorilor Econom I. Antonovici și Gr. Crețu¹ se stabilește, că în urma învoirii date de obșteasca adunare din 23 Decembrie 1830 de a deschide o tipo-litografie cu privilegiu pe 15 ani, Gh. Asachi a înființat tipografia la 1 Ianuarie 1832, iar litografia în luna Noembrie a aceluiaș an.

Litografia este pusă sub conducerea tehnică a xilografului Dimitrios Contoleos Romanos, meșter artistic fiind Friederich Hoffmann. Și autorii, mai sus menționați, precizează că nu este K. F. Hoffmann².

Dimitrios Contoleos Romanos, avea o activitate xilografică mai veche. El este acela care a săpat în lemn chipul proorocului David din „Cartea cu estampa“ apărută în Iași la 1818, despre care Ion Eliade Rădulescu în Curierul Românesc dela 10 Mai 1829, spune că este un product al „Litografiei Arta“, nouă chiar în Europa.

Asachi socotia litografia un bun mijloc de educație. Cartea și revista ilustrată sunt mai atrăgătoare și deserveșc astfel cauza culturii. Prin materialul intuitiv al ilustrațiilor litografiate (pe atunci nu se practica fotografia, zincografia) Asachi voia, mai cu seamă, să răspândească, în cercuri cât mai largi, cunoștințe despre prezentul și trecutul neamului: aspecte din frumusețile țării, locuri și edificii ce amintesc de dârzenia afirmării noastre pe pământul pe care trăim, scene din frământata și eroica noastră istorie. Ideea națională este urmărită deci de Asachi și în domeniul artelor plastice.

Cu toată pregătirea și vocația ce avea, Asachi nu s'a dedicat desenului și picturii decât ca divertisment și numai când nu putea face altfel. Alte orizonturi îl solicitau. Impărțindu-se între mai multe activități, n'avea vreme să practice pictura și neexercitând-o, nu putea ajunge să stăpânească materialul, să

1. „Tipografiile, xilografiile, librăriile și legătorile de cărți din Bârlad“, București, Imprimeriile Statului, 1910 pag. 28.

2. Acela care a litografiat mai târziu unele din tablourile lui Asachi, K. F. Hoffmann este probabil fiul celui dintâi.

capete acea ușurință în acord cu concepțiile sale. În afară de caetele cu schițe făcute la Roma și alte câteva proiecte, făcute în țară, în orele de recreație, (unele din ele se găsesc și în Pinacoteca din Iași), prea puține alte lucrări au rămas dela Asachi. Intre altele se știe că în anul 1816, când s'a jucat prelucrarea sa Hirtil și Hloe, el a decorat singur cortina teatrului, improvisat în casa Hatmanului Costache Ghica, „reprezentând pe Apolo și muzele care întind mâinele spre Moldova, ca s'o ridice din situația umilită în care se afla“¹.

Probabil tot de dânsul este portretul Împăratului Alexandru al Rusiei, litografiat în 1825, pe când se afla la Viena ca agent diplomatic, după cum rezultă din scrisoarea către bancherul Pop, datată 5/17 Aprilie 1826².

De altfel a creionat fugitiv, sau a dictat altora să execute compozițiile sale. De aici acea colaborare triplă indicată în unele lucrări; „Proiect de Gh. Asachi, desenat sau compus de... litografiat de“... După cum am văzut mai înainte, tabloul „Ștefan cel Mare dinaintea Cetății Neamțului“ pe care l-a compus și l-a schițat la Roma, a fost încredințat pentru execuție definitivă, pictorului italian Giani. Schița ce i-a rămas a servit apoi la execuția tabloului „Mama lui Ștefan cel Mare“ litografiat de I. Miller, apărut în 1833.

Alte tablouri istorice similare scoase din institutul tipografic al lui Gheorghe Asachi, scrise și editate de dânsul sunt:

În 1834, tabloul „Ștefan cel Mare rostește testamentul său politic“¹ compus de Gh. Asachi și litografiat de I. Miller; în 1839, „Alexandru cel Bun primește insignele împărătești“ sau titlul mai lung al aceluși tablou: „Alexandru I. Domn al Moldovei luând coroana și mantia din mâna solilor Împăratului Ioan Paleologu“ compus de elevii Academiei Mihăilene, după proiectul lui Gh. Asachi și litografiat de K. F. Hoffmann; în 1840 „Zâna Dochia și Traian“, compus de Schivoni și litografiat de K. F. Hoffmann; iar în 1845 „Lupta Moldovenilor cu cavalerii Teutoni“, compus de artistul polonez

1, Gh. Oprescu, op. cit. pag. 92.

2. N. Iorga, In Analele literare ale Academiei Române XXVII, pag. 26.

3. Lucrarea a plăcut lui Kisseleff și în semn de recunoștință pentru colaboratorul la regulamentul organic îi cumpără 100 exemplare pentru cancelaria sa și pentru instituțiile publice.

A. Lesler, după proiectul lui Asachi și litografiat de elevul G. Panaiteanu Bartasar¹.

Până la 1835, nu se găsea în Moldova nici un artist român care să poată să deseneze sau să litografieze proiectele lui Gh. Asachi. Fie din nevoia de a pregăti viitori artiști de istorie și litografi care să servească intereselor naționale, fie mânat de dorința de a forma gustul artistic al generațiilor tinere de elevi, Gh. Asachi, de câte ori se înființa o școală nouă de grad secundar, în calitatea sa de referendar organizator de școală, nu uita să adauge ore, catedre sau clase speciale, de caligrafie, desen sau „zugrăvitură“.

Astfel la școala franceză dela Miroslava, Gh. Asachi, după întoarcerea din Muntenia și Rusia (unde fusese trimis în legătură cu proiectul de regulament organic la care a colaborat), impune „un clas“ de începăturile „zugrăviei“, la care aduce pe pictorul vienez Hönig².

După întemeierea „Gimnaziei Vasiliene“, pe lângă cursurile obligatorii, adaugă altele facultative de „Caligrafie și desen, de peisagiuri și de flori“ și le încredințează pictorului Iosif de Adler³. Observând că aceste cursuri facultative nu sunt îndeajuns frecventate, înființează în 1834 o Catedră pentru „desemnul figurilor și a zugrăviturii în oleiu“ la care este așezat pictorul și gravorul german I. Müller, acela ce cu un an mai înainte litografiase tabloul „Mama lui Ștefan cel Mare“.

Academia Mihăileană, inaugurată la 16 Iunie 1835, avea trei facultăți: filozofică, juridică și teologică. Pe lângă acestea s'a adăugat o secție, „un clas“, special de „zugrăvitură“, încredințat la început aceluiaș I. Müller (Miller), căruia Asachi i-a prețuit „talanturile și ghibăcia pentru săvârșirea zugrăviturii istorice“. Numirea lui Müller, ca profesor la Academie, a fost cu totul provizorie, fiindcă după puțin timp este adus pictorul italian Giovanni Schivoni. În lucrarea sa de polemică pătimașă, H. Blazian⁴, cu toată pretenția de precizări nerăsturnabile, greșește când afirmă că pictorul italian G. Schivoni a fost numit

1. Acest tablou s'a tipărit la München.

2. Albina Românească, nr. 36 din 24 Sept. 1831, și nr. 54 din 28 Noiembrie 1831.

3. Idem, nr. 30 din 27 Aprilie 1833.

4. Giovanni Schivoni, București, Atelierele Imprimeriei Naționale, 1939.

la 1 Noembrie 1837 și deci implicit se deduce că până atunci postul a fost deținut de I. Müller. Schivoni a funcționat la catedra dela Academia Mihăileană chiar dela începuturile ei. Mărturia ne-o aduce Gh. Panaiteanu Bardasare, fost elev al Academiei între anii 1835-1840.

La dosarul școlii superioare de Arte Frumoase din Iași, pe anul 1879, pg. 218, se găsește un tabel intitulat: „Antretul Pinacotecei conține 8 tablouri care încep dela 172 și sfârșesc cu nr. 179“. Șase din ele reprezintă fiecare câte doi apostoli; pentru autorul lor „Schivoni Giovanni“ sunt trecute următoarele informații în dreptul numelui „născut la 1804 și mort la 1848, fost profesor al Academiei Mihăilene în anii 1835 și 1836“¹.

Oricât de bătrân ar fi fost Panaiteanu la acea dată, mai ținea minte cel puțin pe cine a avut profesor și când l-a avut. Precizia în ce privește anul nașterii și morții lui Schivoni ne îndreptățește să credem că tot așa de precis indicați sunt anii de funcționare ca profesor la Academie.

Intre 1835—1840 sunt trei stipendiști ai Academiei al căror talent e plin de nădejdi—George Lemeni, Gheorghe Panaiteanu și Gheorghe Năstăseanu. Interesul lui Gh. Asachi se îndreaptă asupra primilor doi bursieri. Ii trimite la München ca să facă din ei pictori de istorie, litografi și viitori profesori de Academie. Lemeni moare însă de holeră în 1848. Rămâne Panaiteanu singur ca să se formeze în sensul intențiilor lui Asachi².

Prin adresa din 15 August 1840, Epitropia Școalelor din Moldova, îi cere lui Panaiteanu ca ajungând la München să se întâlnească cu Sublocotenentul Asachi (fiul adoptiv al lui Gh. Asachi) și cu Gheorghe Lemeni „Asemeni orându-iți a învăța“ și prin mijlocirea lor să fie prezentat profesorilor. Deasemeni îl sfătuiește ca petru „moralnic ajutor și pentru economie“ să locuiască „pururea“ la un loc pentru a se sfătui și ajutama unul pe altul „întru toate câte ținesc pentru scopul lăudatei însărcinări“³.

Rezultă că fiul adoptiv al lui Asachi era trimis și el la

1. Dosarul pe anul 1883 a Școalei de Bele-Arte din Iași.

2. Năstăseanu a fost trimis pentru studiul picturii la Roma, îndepărându-se deci de litografie.

3. A. D. Atanasiu, articolul „Din trecutul Pinacotecei din Iași“ în revista „Arta Română“, Iași, nr. 2 din 1909, pg. 26-27.

München, mai dinainte, probabil ca să învețe pictura și litografia. Asachi vroia să-și asigure colaboratori și urmași la întreprinderea sa. Dar Dimitrie Asachi, fie din lipsă de aplicație, fie din alte considerațiuni, a plecat la Paris, în Noembrie 1842, ca să urmeze școala de Stat major¹. Ceiace n'a putut face din Dimitrie, Asachi a reușit cu fiul său legitim Alexandru. Acesta s'a dedicat litografiei. Nu știm ce studii a făcut și cu cine a învățat. În anul 1845 îl găsim la Geneva chinuit de „mal du pays” și așteptând primăvara dinpreună cu Panaiteanu să călătorească „în dorita Italie, la Roma”, cum îi anunțase pe amândoi Gh. Asachi², lucru ce nu s'a înfăptuit datorită schimbărilor și împrejurărilor neprielnice din țară.

Între anii 1853—1861 acest Alexandru a litografiat o serie întreagă de vederi, scene istorice, ilustrații diferite dictate de tatăl său, care au apărut în Almanachurile anexe la calendare și în revista „Icoana lumii”. Tehnica întrebuițată este cea a creionului gras ceiace dă litografiei aspect de desen, sau cea a desenului cu penița ceiace dă litografiei aspect de gravură în pointe-sèche sau aqua-forte. Unele din lucrări dovedesc remarcabil simț de peisagist ca în „Vezutul Catelinei în Moldova”. (Almanah pe 1854), o deosebită abilitate în mânăuirea mijloacelor tehnice precum și o remarcabilă distribuție a luminei și umbrei ca în „Svidrighelo, Mare Duce de Lituania” (Almanah 1850), simț de compoziție ca în acea scenă de interior „Petru Rareș între pescari” (Almanah 1857)⁴.

Gh. Asachi, voia să facă și din Panaiteanu un colaborator

1. Idem, din corespondența lui Gh. Asachi către Gh. P. Panaiteanu, în revista „Arta Română”, Iași nr. 1 din 1910, pg. 13-14.

2. Idem, Ibid nr. 3-4, din 1910, pg. 72.

3. Iată câteva din litografiile din calendar și almanah executate de Alexandru Asachi: „Svidrighelo păstor în Moldova” (1850), „Mănăstirea Pângărași” (1854), „Biserica Sf. Dumitru din Hârlău fondată de Ștefan cel Mare” (1854), „Ambasadorul Imperatorului Germanii la Suceava” (1854), „Ileana Doamnă scapă pe fiii lui Duca Griftii din închisoare” (1854), „Petru-Rareș cu maică-sa înaintea Dreptății” (1854), „Purcederea lui Petru-Rareș la Suceava” (1854), „Văzuta monastirei dela Valea-Albă” (1855), „Prezentarea Genevezilor la Chile” (1855), „Fanatismul și credința” (1855), „Panahida eroilor Moldoveni” (1855), „Atentatul de omor asupra lui Petru-Rareș” (1857), „Petru-Rareș în Alba-Iulia capitala Transilvaniei” (1861) etc. Mai sunt litografiile de Alexandru Asachi la Academia Română. Iarăși câteva „Măcelărirea boerilor la festivalul Lăpușneanului”, „Otrăvirea lui Lăpușneanu”, „Moartea lui Despot-Vodă” etc.

în materie de litografie. Într'o scrisoare din 1864 îl sfătuește să se sârguiască și să capete toate cunoștințele practice precum ar fi — tratarea cu apă tare a pietrei după ce s'a desenat, tipărirea cu culoare de aur; îi cere să procure bune rețete de cerneală chimică, ace de scris pe piatră, și cu un creion de diamant pentru făcut corecturi „cu un cuvânt toate cele ce se ating de manipularii litografiei, nu pentru ca să exercitez singur, ci ca să diriguești pe acei întrebuițați Moldoveni și cărora le lipsesc asemenea bune cunoștinți“¹.

Dealtfel Panaiteanu de cum a ajuns la München, a început să lucreze în direcția specializării pentru care a fost trimis. În 1842 a litografiat „România“ și i-a trimis lui Gh. Asachi unele exemplare. În Decembrie 1842 îi scrie lui Panaiteanu: „Litografia d-tale — România — aicea foarte au plăcut și am nădejde că Moldovanul *Bâltazar*, va străluci în acel ram al artei, care prin a ei efinătate este menită a introduce și face popular în patrie artele cele frumoase. Doresc să mai scrii, cum mai cu seamă te îndeletnicești iar pentru ecs(emplarele) România scriem cât te ține exemplariu și de nu costisăște mult, apoi poți să-mi trimiți 100 exempl. care le voi vinde în folosul dumitale“².

După „România“, Panaiteanu a litografiat „Două surori“, pe care vroia s'o dedice Ermionei, fiica lui Asachi. Acesta îl sfătuește s'o dedice impersonal „unei dame Moldovene“, iar „Ermiona va lua însăși în socoteală 100 exempl. iar 300 se vor vinde în folosul dumitale“².

Panaiteanu a litografiat, la München, pentru Asachi, „Lupta Moldovenilor cu cavalerii teutoni“. Desenul a fost executat de artistul polonez Lesler ce se găsea în capitala Bavariei. Asachi în mai multe rânduri i-a scris lui Panaiteanu ca să-l „povățuiască“ pe desenator, „că mai ales la costium să ia mai mult din viața lui Ștefan Vodă“ și să se ghideze „după cel vechi tablo“. Tot Lesler urma să mai deseneze o lucrare pentru Asachi și anume „Fundarea bisericii dela Războeni“. Tot prin Panaiteanu îl anunță ca să se oprească din lucru, deoarece concepția a

1. A. D. Atanasiu, Idem — revista „Arta Română“ Iași, nr. 7 din 1910, pg. 112.

2. Id. Ibid. No. 6 și 7 din 1909, pag. 135-136.

suferit unele schimbări, despre care urmează să fie anunțat Lesler. Pentru a nu se abate dela veridic Asachi l-a înștiințat pe Panaiteanu că în curând avea să meargă la Războeni ca să însemneze (deseneze) fațada bisericii de care era nevoie în tablou ¹.

În afară de chestiuni privitoare la lucrări, Asachi îi mai cerea din timp în timp, să-i facă unele servicii: să-i găsiască un fabricant de hârtie, să-i afle un tânăr și fără „metehne“ litograf care să știe manierele diferite ale acestei arte, să publice în ziare și să împartă un anunț de vânzare a fabricii de hârtie, ce o avea la Petrodava lângă Piatra Neamț.

Prin 1846, Panaiteanu i-a scris lui Asachi mai multe scrisori fără să fi primit răspuns și ajutoarele la care se aștepta. Acest fapt l-a făcut să creadă că este părăsit și că Asachi nu-l mai sprijină. Adevărul este că Asachi fusese împiedecat de boală. După ce a părăsit patul i-a scris: „mă cunoști din copilărie și câtă priință... ți-am arătat trebuie să te fi încredințat de sentimentul meu, în cât o prelungită tăcere nu ar fi trebuit a sfarma, aste mărturisiri pozitive de dragoste pentru d-ta“... „Ce atinge interesul bănesc, vei ști că speculația noastră cu tabloane esă neașteptat de rău“: (Publicul nu s'a prea grăbit să cumpere din litografiile „România“ și „Două surori“ din care în Martie 1845 mai zăceau încă vre-o 250 exemplare nevândute). După jumătate de lună Asachi îi scria iarăși: „Cred că în privirea prepusului te-ai liniștit că eu îți păstrez pururea priința cuvenită unuț tânăr în care reazămă încrederea mea că te voi face vrednic, prin aplicație, în patrie, la împlinirea de care din copilărie ai fost obiectul“ ².

Cu un an mai înainte Alexandru Asachi îi scria lui Panaiteanu din Geneva: „nădăjdudște în babaca care te iubește ca pe un fiu și prețuește meritele dumitale și care nu te va uita nici odată“ ³.

În general scrisorile lui Asachi către Panaiteanu sunt cordiale. N'au tonul profesorului față de elev, sau a protectorului față de protejat. Ele sfârșesc cu: „te îmbrățișez și sunt a d-tale bine-voitor“ sau „te urez și te sărut cu toată priința“.

1. Id. Ibid. No. 7 din 1910, pag. 11.

2. Id. Ibid. No. 7 din 1910, pag. 107, 110 și 111.

3. Id. Ibid. No. 3 și 4 din 1910, pag. 72.

În 1844 Panaiteanu trebuia să se întoarcă în Țară. A scris însă lui Asachi să intervină ca să i se aprobe să mai rămână la München. La 11/23 August, Asachi îi răspunde: „Dela soția mea care cu ferice au sosit la 5 a curgătoarei, m'am încredințat de acea care nădăjduesc: cum că zelul d-tale este deoptrivă cu talentul cu care Pronia te-au înzestrat, și că îmbinând aceste cu bunele purtări, te sârguești a câștiga o dorită perfecție în arta zugrăviturei și a științelor de ea atingătoare. Drept aceia sprijinit și de recomandația d. Nicu Ghica, Epitropia îți trimite atăturata învoire de a prelungi în străinătate petrecerea d-tale pentru scopul sus arătat, luând toate măsurile cunvenite a nu fi lipsit la timpul hotărît de leafa rânduită. În cât după asememea punere la cale, te poți cu toată încrederea și liniștea consacra la indeletnicirile d-tale”¹.

Deci datorită sprijinului lui Asachi, a putut prelungi mereu termenul de ședere la München și în loc de 4 ani, cât îi s'au aprobat la început, a reușit să stea în Germania 9 ani ca bursier al Statului.

Pe lângă acești 9 ani ca stipendist, a mai stat încă alți nouă ani pe cont propriu, în care timp a trăit din arta sa.

Când în 1858 s'a întors în țară, Asachi nu mai era în fruntea mișcării culturale și artistice. Față de aspirațiile tinerei generații dela 1848 s'a arătat neînțelegător. Pe de altă parte omul care îndrăgise Moldova și muncise toată viața pentru dânsa, nu putea deasemeni să se împace cu propaganda pentru unire și a intrat în tabăra anti-unionistă, de frică să nu-și piardă Moldova importanța, prin săvârșirea acestui act.

Evenimentele l-au depășit. Rând pe rând a trebuit să părăsească funcțiile ce le ocupa și să se izoleze. Timpurile noi ce se urzeau au trecut sceptorul dictaturei spirituale din mâna lui Asachi în cea a lui Kogălniceanu.

Asachi a continuat să scrie, să compună și să facă proiecte. În 1862 a donat Pinacotecei un exemplar din proiectul făcut de dânsul, asupra monumentului lui Ștefan cel Mare, ca să fie așezat în sala de desemn, ceea ce vădește că tot îl mai îmbia pofta de desemn.

Cu toată trecerea lui în umbră, lumea moldoveană privea

1. Id. Ibid. No. 3 și 4 din 1910, pag. 69.

la dânsul cu respect și venerație. Când în adunarea legislativă a Moldovei s'a hotărât la 30 Iunie 1860 înființarea Universității și tot odată a unui muzeu național de pictură, acest fapt se datorește nu numai lui Kogălniceanu, pe atunci ministru adinterim la Instrucție, ci și deputatului Gh. Asachi. Numirea lui Gh. Panaiteanu ca director al acelu muzeu se datorește cu siguranță și stăruințelor puse de Gh. Asachi.

Panaiteanu i-a rămas recunoscător de tot ce a făcut pentru dânsul. An de an, începând din 1862 și până la moarte, Ministrul, la propunerea lui Panaiteanu l-a numit în jurul Expozițiilor Școlare de Belle-Arte pentru clasificarea și premiarea elevilor, ce se distingeau la studiul desenului și picturii¹.

Ne putem închipui bucuria octogenarului Asachi, că-i era dat să vadă că sămânța artei aruncată, prinsese rădăcini și dădea acum rod minunat.

Elevii Școlii de Belle-Arte ieșene, puteau fi socotiți nepoții săi, fiindcă Panaiteanu i-a fost fiu sufletesc. Iar prin generațiile de elevi scoase de Panaiteanu timp de 32 ani, trăește și astăzi gustul și arta din Moldova, a cărei promotor a fost providențialul Gh. Asachi.

EUGEN POHONȚU

1. Dosarele Școlii de Belle-Arte pe anii 1862-1869.